سەربەخۆییەکی بۆ دەوڵەت ... د. شەونم یەحیا

لە ڕوانگەی " توماس هۆبز" ەوە دەوڵەت دروستکراوی دەستی تاکە لە ئەنجامی گرێبەستی کۆمەڵایەتی ، دەتوانردرێت دەوڵەتێکی عەقڵانی بونیادبدرێت ، عەقڵانیبوون بەرهەمی لۆژیکە ، عەقڵ پێوەری ڕاستی یە و تاکە سەرچاوەی مەعریفەیە لە جیاتی هەست ، هۆبز هەوڵی دۆزینەوەی پرنسیپەکانی عەقڵانی دەدا کە سیاسەتێکی مەدەنیانەی لەسەر بونیاد بنێ ، وەکو چۆن لای کانت تیۆری ڕەوشتی سیاسی لەسەر بنەمای تێگەیشتن بۆ سروشتی مرۆڤ دامەزراوە.
بەڕای هۆبز "مرۆڤەکان لە دۆخی بێ دەوڵەتی دا چارەنوسیان وونە ، واتا تەنیا لەناو دەوڵەتدا مرۆڤەکان چارەنوسیان گەشە دەکات " چونکە لای ئەو بەرلە دروستبوونی دەوڵەت ، کۆمەڵگەی مەدەنی لە دۆخی سروشت دایە. بەپێی ئەو تیۆرە بێت هەرێمی کوردستان ئێستا لە دۆخی سروشتدا ، چونکە نە دەوڵەتە و نە لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی هەقیقی دایە ، ئەمڕۆ دەوڵەتی زۆرینەی شیعە لە عێراق مانای دەوڵەتی هەقیقی و دەوڵەتی هاوڵاتیان ناگەیەنێت.

هەروەها لە تێزەکەی هیگل دا " دەوڵەت بەرزترین قۆناغی گەشەسەندی کۆمەڵە لەم دۆخەدا مرۆڤەکان پێوەرە ڕەوشتیەکان بەرامبەر بە یەکتر پەیرەو دەکەن ، چونکە هەر تاکێك بە تاکێکی دیکەوە بەستراوەتەوە، " دەوڵەت بۆ پاریزگاریکردن لە موڵکداری تایبەت دروست دەکرێت، " بەلای هیگل لە دۆخی دەوڵەتبووندا تاك بە ئازادی دەگات " پێم وایە مەرج نیە تاك لە هەموو فۆرمی دەوڵەتبووندا بە ئازادی بگات ، یەکەم شت ئازادی بریتیە لە گۆران کە بەسەر ژیانی تاك بەشێوەیەکی تایبەت و کۆمەڵ بەشێوەیەکی گشتی دا دێت ،چونکە لە دەوڵەتی ناعقڵانی و دکتاتۆری و دەسەڵاتی تاکڕەیدا هاوڵاتیان ئازاد نین ، دەکەونە ژێر کۆنترۆلی یاساکانی ئەو دەڵەتە و سانسۆر بەسەر تەواوی دامەزراوەکان و ژیانی هاوڵاتیاندایە ،هەوەها دەڵی "تاك دەبێت پەیڕەوی تەواو لە دەوڵەت بکات، " لێرەشدا دووبارە مرۆڤ ئازادی خۆی لەدەست دەدات بەتایبەتی ئەگەر یاساکان لەگەل پێداویستیەکانی ئەو نەبێت ، چونکە ئەوەی دەوڵەت و هاوڵاتی بەیەکەوە دەبەستێتەوە یاساکانە لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتەدا .

ئازادی تاك جیاوازە لە سەربەخۆی و سەربەخۆیش لە دەوڵەت ، ئەگەر جی لە هەندێ حاڵەتدا پەیوەندیەکی دیالیکتیکی بەیەکەوە گرێیان

دەدات. ئازادی بریتیە لە گۆران بەسەر ژیانی هاوڵاتیان بەرەو دۆخێکی باشتر ، سەربەخۆی کاتی دەرچوونی کۆمەڵە لە دۆخێکی دیاریکراودا ، سەربەخۆی حاڵەتی بە کۆمەڵە ج لە چوارچێوەی هەرێمێك یان دەوڵەتێکی دگیرکراوە بێت ، زۆر بە دەگمەن هەندێ لە وڵاتان دوای سەربەخۆییان بەرەو دیموکراسی و ئازادی و ڕێزگرتن لە بۆچوون و مافی هاوڵاتیان چوونە، وەکو فردریك فون هایك زانای نەمسایی دەڵێ" رۆژی سەربەخۆی مەرج نیە لای هەموو میللەتێك رۆژی خۆشی و بەختەوەری و شانازیکردن پێ یەوە بێت"

ئەمەش بۆمان روون دەبێتەوە کە سەربەخۆی شتێکەو دەوڵەتی شتێکی دیکەیە، وەکو بادیۆ دەڵێ" سەربەخۆی مانای دەوڵەت ناگەیەنێت " کەواتە دەوڵەت دوای سەربەخۆی دێت، دەوڵەت قۆناغی دوای سەربەخۆییە کە ئەمەش یان دەوڵەتیکی هەقیقی یان درۆینەی لێ دروست دەبێت. دەوڵەتی سەربەخۆش بەمانای دەوڵەتی هەقیقی یان عقڵانی ناێت.

وڵاتانی کەنداو بۆ نموونە دەوڵەتی سەربەخۆیان هەیە ، بەڵام ئەکتەری کۆمەڵایەتی وابەستەیە بە کۆمەڵێ عورف و عادات و ئاین کە زحمەتە بتوانێ بە ئاسانی لێ دەرباز بێ. ئەو هەست دەکات ئازاد نیە لە ژیانی روو بەرووی کۆمەلێك بەربەستی (سیاسی یان کۆمەڵایەتی یان ئابووری) دەبێتەوە ئازادی تاك شتێکی زۆر تایبەتە ، ئەمەش لە کۆمەڵگەیەکەوە بۆ یەکێکی دیکە دەگۆردرێت بۆنموونە لەوڵاتە سەرمایەدارەکان بەشێوەیەکی جیاواز تر ئابووری هەیمەنە کردۆتە سەر ئازادی هاوڵاتیان.

لە دۆخی ئیستای هەرێمی کوردستان گرنگە ئەو تێرمانە زیاتر روونبکرێتەوە لەوەی ئێمە سەربەخۆیمان دەوێت ؟ یان دەوڵەت؟ ئەگەر سەربەخۆیی بێت ئەوا تارادەیەکی زۆریش هەرێمی کوردستان لە رووی دیفاکتۆوە 26 ساڵە سەربەخۆیە و ئیدارەی جیاوازی هەبوو، ئەم دابەشبوونە زۆر بەئاشکرا دیارە هەر نەتەوەیەك لەسەر بنەمای نادادپەروەری و چەوساندنەوە لە دەوڵەتی دگیرکار جیاب□تەوە ئەوا جیابوونەوەیەکی شەرعییە ، پێم وایە هەرێمی کوردستانیش لە 1991 وە لە عیرَاق جیابۆتەوە و ئەم جیابوونەوەیش جیابوونەوەیەکی شەرعی یە بەڵام ئەم شەرعییەتەش پێویستی بە دەوڵەتە ئەگەر هەست بەو سەربەخۆیەش نەکەین ئەوا هۆکارەکەی بۆ پارچەبوونی هەرێمی کوردستان لەلایەك و کەمی ئەزموونی دەسەڵاتدارانی هەرێمی کوردستان لەلایەکی دیکەوە کە لە ماوەی ئەم 26 ساڵە نەیانتوانیوە بنەمایەکی ئابووری بەهێز و کەلتوریکی دیموکراسی جوان لەرووی سیاسیەوە پێشکەش بکەن جگە لەوە چوارچێوەی ئەم هەرێمە بە یەکگرتووی بپارێزن و سیاسەتیکی دیاریان هەبێت چونکە هەرێمێکی یەکگرتوو نەبووە لە ماوەی ئەم 26

ساڵە نەتوانراوە سیاسەتێکی دیاریکراویش هەبێت، ئەگەر هەرێمێکی یەکگرتوو بوایە ئیستا سیاسەتێکی روونیشیان دەبوو ئەمەش دەبوو بە بنەمایەکی گرنگ بۆ دروستبوونی دەوڵەت ، هەروەها لە رووی کۆمەڵایەتی تاك لە کۆت و بەندی ترادیسیۆن ئازاد بکات. ئیستا قۆناغی دەوڵەتە ئەگەر بەراستی نیازی بونیادنانی دەوڵەتمان هەبێت ئەم هێزەش پەیوەستە بە ئیرادەی ناوخۆییە .

هەرێمی کوردستان لە دۆخی بێ دەوڵەتیدا یان دەرچوون لە چوارچێوەی دەوڵەت تاك کەوتۆتە دۆخی سەرگەردانی و بواری بەشداریکردنی لە ژیانێکی فروانتر کەمتر بۆتەوە ، پێم وایە هەڵەیەکی زۆر گەورە بوو لە دوای ڕاپەرینی 1991 هەرێمی کوردستان دەست نیشانکرا ، دەبوو یەکسەر کورد خۆی یەکلا کردبایەوە ، و دەوڵەتی کوردستانی دابمەزراندایە و خاوەن دەستوری خۆی بوایە ، بۆ ئەوەی هاونیشتمانانی دووچاری سەرگردانی نەبن .
بەلای هیگل تاك لە دەرەوەی کۆمەڵگا و دەوڵەت هیچ نرخێکی نیە ” کەواتە بوونی تاك پەیوەستە بوونی دەوڵەتەکەیەوە.
ئەو کاتەی کە هاتمە دەرەوە زیاتر بۆم روونبووە کە دەوڵەتی بە هێز و عقڵانی ، چەندە کاریگەری پۆزەتیقی لەسەر ئەکتەرە کۆمەڵایەتیەکانی دروست دەکات ، بە پێچەوانەوە دەوڵەتی لاواز و گەندەڵ و دواکەوتوو کاریگەری نیگەتیق لەسەر ئەکتەرەکانی هەیە.

ئەمڕۆ ئەمریکی یەك خۆی زۆر لە بەریتانیەك بە بەهێز تر دادەنێت و بەریتانیەك لەبەرامبەر ئەلمانێك و ئەلمانێك لە بەرامبەر فەرنسیەك و تا دەگاتە بۆ نموونە عەرەبێك ، ولاتانی عەرەبی لەبەرامبەر رۆژئاواییەکاندا ، خۆ ئەوان خاوەنی دەوڵەتی خۆیانن بەڵام بۆ چی هەستەی پلە دوویی لەلای ئەوان هەیە ؟ چونکە ئەکتەری کۆمەڵایەتی ئەوان هیشتا لە ژێر هەیمەنەی داب و نەریت و ئاینن ، خێڵ و مەزهەبی کۆنترۆلی تواناکانی ئەوانی کردووە، هاوڵاتیەکی ئازاد نین هەرچەندە دەوڵەتێکی سەربەخۆشیان هەیە. تاکی ئازاد دەوڵەتی سەربەخۆ و بەهێزت بۆ بونیاد دەنێ ، چونکە کوێلە و رۆبۆت ناتوانێت دەوڵەتێکی بەهێز و حەقیقیت بۆ بونیاد بنێت.

بۆ نموونە بۆچی ئەمڕۆ هاوڵاتیانی عیراق و سوریا کۆچ دەکەن؟ ئەوان بەروە دەوڵەت کۆچ دەکەن ، هەرچەندە ئەم دەوڵەتە بێگانە یان عەلمانی یش بێت ئەوان قبوڵیانە ئەگەر چی ئەوان موسلمانن. تەنانەت ژیانی خۆیانیش دەخەنە مەترسیەوە بۆ گەیشتن بە دەوڵەت، لێرەدا ئەو پرسیارەمان لا دروست دەبێت دەوڵەت هەقیقی پێش دەوڵەتی ئاین یان نەتەوەیە ؟

ئەمرۆ ئەوان پەنا بۆ ئەو دەوڵەتە دەبن کە هاوڵاتیبوون تێدا سەروەرە ، چونکە ئەگەر دەوڵەتی هەقیقی نەبوو ئەوا نە سەربەخۆی نەتەوە نە ئاین دەبێت، ئەمەبەو مانایەیە کەهاوڵاتیان لەناو دەوڵەتدا ناوکەونە دەرەوەی مێژوو، دەوڵەتبوون واتا بەشداری هاوڵاتیان لە ژیانێکی فراوانتر ، بەڵام نە هەموو جۆرە دەوڵەتێك بەڵکو دەوڵەتی هەقیقی.

د. شەونم یەحیا

دکتۆرا لە فەلسەفەی کۆمەڵناسی – زانکۆی سۆربۆن پاریسی یەك